

Klinkt als muziek: John Cage en de organisatie van geluid.

80 door Tom Maassen en Jacco van Uden

Al een flinke tijd mag ik me dan bezighouden met de vraag: wat kunst ons organisatiekundigen probeert in te fluisteren, maar als me gevraagd wordt iets te zeggen over esthetiek, val ik toch vaak stil en glimlach wat mysterieus. Tijd om er iemand bij te halen die ervoor heeft doorgeleerd. Ik sprak af met collega Tom Maassen en legde hem een aantal vragen voor.

Tom, wat is jouw eerste reactie op pogingen om esthetiek en organisatie met elkaar in verband te brengen?

‘Tsja, eh..., jeetje! Wel, ik kan me maar moeilijk aan de indruk onttrekken dat voor veel mensen esthetiek uitsluitend gaat over wat mooi is, over schoonheid. En ... wat je dan vaak ziet is dat er direct wordt afgegaan op zogenaamde mooie aspecten van organisaties, aansprekende metaforen voor organisaties als geheel, elegante oplossingen of businessmodellen, investeringen in kunst aan de muur, de productie van schoonheid (wat dat ook moge zijn), dat soort dingen. Niet zelden wordt daarbij meer of minder lukraak teruggesproken op de klassieke idee van ‘Het Schone’, zoals die al bij Plato voorkomt. Vaak ook zonder dat men er erg in heeft dat daarmee een vorm van metafysica wordt bedreven.’

Wat bedoel je daarmee?

‘Met metafysica bedoel ik de aloude discipline – al ouder dan Plato – waarin wordt nagedacht over zaken die de waarneembare werkelijkheid ontstijgen, over ‘het wezen der dingen’. De legitimiteit van metafysische uitspraken ligt filosofisch gezien geheel in de taal zelf verrat, in het metafysische taalspel dat wordt gespeeld. Daar is op zich niets mis mee, zolang dit ook als zodanig wordt erkend door degene die de beweringen doet. Maar ik zie ook dat die legitimering vaak weinig aandacht krijgt, waardoor

de betekenis van de gebruikte woorden en van de gekozen argumenten meestal vrij willekeurig is.’

Gelul in de ruimte?

[lacht]

‘Ja nou ... soms wel ja.’

Hoe zou jij het willen insteken? Wat is een kansrijker perspectief wat jou betreft?

‘Esthetisch komt van het Griekse *Aisthesis* en betekent zowel zintuiglijke waarneming als gevoel. In de Griekse oudheid had dat woord niet primair te maken met schoonheid of kunst. Die link werd pas vele eeuwen later, halverwege de 18e eeuw, gelegd door Alexander Baumgarten. Hij maakte van de *Aesthetica* een zelfstandige wetenschap, die hij definiëerde als de ‘wetenschap van de perceptie’.

Perceptie is meer dan alleen de waarneming zelf. Het is ook de beoordeling van dat wat wordt waargenomen. Bijvoorbeeld als mooi. Sinds Immanuel Kant – ruim een halve eeuw na Baumgarten – is schoonheid ook niet langer een eigenschap van de dingen zelf, maar een oordeel van ons kenvermogen naar aanleiding van een esthetische ervaring.’

Dat laatste wordt ook nog weleens vergeten inderdaad!

‘Dus als het thema ‘het esthetische in organisaties’ is, dan zou ik zeggen: kies voor een focus op het percipiëren, het waarnemen, het beoordelen, het ervaren in organisaties. En dan hebben we het in eerste instantie niet alleen over ervaringen van schoonheid, maar breder – over betekenisvol ervaren als zodanig. Daarmee vermijd je metafysische beschouwingen en verkapte persoonlijke meningen

81

over wat mooi is, en kun je je – behoorlijk praktisch – richten op een serieuze omgang met het esthetische gehalte van organisaties.’

Laten we het praktisch maken.
Hoe kunnen we komen tot een dergelijke serieuze omgang?

‘Ik moet hier altijd denken aan het werk van John Cage.’

Ah, het enfant terrible van de twintigste eeuwse klassieke muziek!

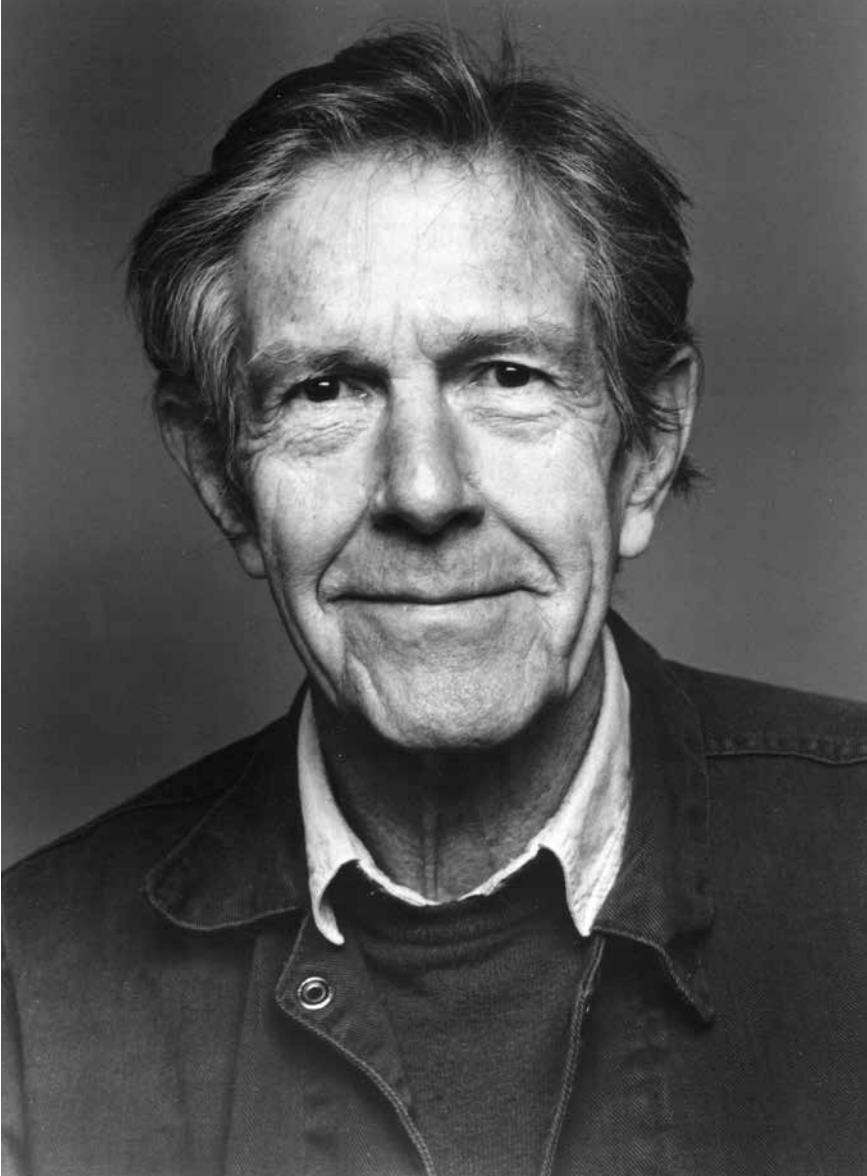
‘Die ja. Volgens mij kunnen organisaties en adviseurs wel wat van hem leren als het gaat om verwachtingen rondom organiseren.’

Leg uit, hoe zie je dat voor je?

‘Cage definieerde muziek als “*the organization of sound*”. Dat klinkt natuurlijk wel heel erg basaal, maar dat was ook de bedoeling. Zijn muziek is namelijk geen metafoor voor iets anders, het zijn geluiden die juist volledig ontdaan zijn van beelden en betekenis. Cage wilde met zijn werk niets uitbeelden of oproepen, zoals veel andere componisten dat wel bewust doen. Geen natuurgeweld, geen kabbelende beekjes, dieren, paradijselijke sferen, opkomende of ondergaande werelden. Vandaar de minimalistische definitie.’

Wat moet ik me voorstellen bij het soort muziek dat John Cage maakte?

‘Cage maakte voor het componeren gebruik van het principe van *indeterminacy*, ofwel onbepaaldheid. Hij ontwierp een eigen compositietechniek, een variatie op de *I Ching*, het Chinese *Het Boek der Veranderingen*. Door zes keer drie muntjes te

John Cage, Amerikaans avantgardistisch componist (1912-1992)

gooien kom je bij een antwoord uit op een vraag die je van tevoren hebt gesteld. Bij Cage ging het om het stellen van muzikale vragen, waarbij de mogelijke antwoorden waren voorgeprogrammeerd in de vorm van verschillende geluiden en stiltes. Vanaf 1950 componeerde Cage met deze techniek, die hij gaandeweg steeds verder ontwikkelde. Met deze zogenaamde *chance operations* gaf hij het toeval een grote rol in de compositie en kon de muziek het niveau ontstijgen van de uitdrukking van de persoonlijkheid of de wil van componist zelf.’

Mooi. Maar hoe is dit relevant? Moeten

‘If something is boring after two minutes, try it for four. If still boring, then eight. Then sixteen. Then thirty-two. Eventually one discovers that it is not boring at all’ (John Cage)

we in organisaties meer aan het toeval overlaten? Is het onze persoonlijkheid die ons parten speelt?

‘Wat interessant is in combinatie met zijn opvatting van muziek als de organisatie van geluid, is wat Cage omschreef als de functie van muziek. Deze was namelijk “*to change the mind so that it becomes open to experience*”. De functie van organisatie – bij Cage dus van geluid – is om het bewustzijn te veranderen en het daarmee open te stellen voor ervaring.’

Dat klinkt heel ... esthetisch ...

‘Ja precies! Een organisatie met als doel het bewustzijn van mensen te openen voor ervaring. En hij had daarbij primair het bewustzijn van de uitvoerende musici voor ogen. Muziek was voor Cage in eerste instantie bestemd voor degenen die de muziek maken, ofwel die het geluid daadwerkelijk in het hier en nu organiseren: de musici. Dat waren de mensen waarmee hij samenwerkte en voor wie hij zijn muziek schreef. Van hun inzet, discipline en openheid hing dan ook het slagen van een uitvoering af.’
Welke rol spelen de musici dan in die organisatie?

‘Ook in de voltooide partituur, dus wanneer zijn eigen rol in het organiseren van het geluid voltooid was, liet Cage veel ruimte voor musici. In veel van zijn stukken moeten zij ook zelf eerst aan de slag met het maken van keuzen, het stellen van muzikale vra-

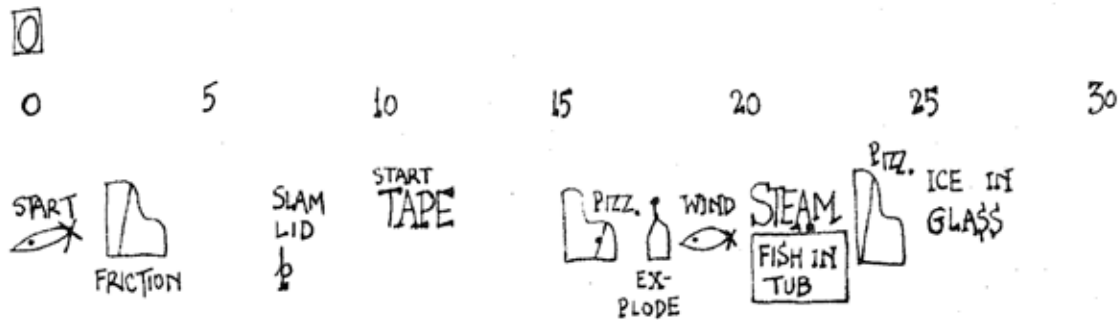
gen en het verrichten van kans-operaties, alvorens het stuk daadwerkelijk gereed was voor uitvoering. Zijn partituren zijn op zichzelf ook heuse kunstwerken, prachtig om te bestuderen, zichtbaar met plezier ontworpen, soms lijken het wel puzzels, maar dan zonder dat er één juiste manier is om die te leggen. Voorbeelden van onbepaaldheden in de partituur zijn de volgorde van uitvoeren van de verschillende delen van een werk, de duur van de uitvoering, de tempi, maar ook zaken als bezetting en locatie.’

Zagen die musici dat wel zitten dan, om een stuk van Cage uit te voeren? Hij zadelde ze ook op met flink wat werk?

‘Zo zou je dat kunnen zien inderdaad, maar hij bood ze daarmee ook een enorme mate van vrijheid ...

Musici hebben bij Cage altijd grote invloed op de manier waarop ‘het geluid georganiseerd wordt’, ofwel op de daadwerkelijke muziek. En met die vrijheid gaat zoals altijd ook een grote verantwoordelijkheid gepaard, die zich bij Cage met name vertaalt in discipline en blijmoedige maar radicale acceptatie van de consequenties van gemaakte keuzen. Niet dwingend, maar zeker ook niet vrijblijvend. Gewoon heel serieus.

Kijk, je moet het natuurlijk wel willen, het is volgens mij geen muziek die je uitvoert puur en alleen om er een boterham mee te verdienen. Het vraagt veel van je, deel uitmaken van zo’n organisatie.

Water Walk, John Cage (1959)

Het doet bovendien een stevig appel op hoe je je sociaal verhoudt, als mens en als musicus. Onderling spelen positie, aanzien of autoriteit geen rol. Maar ook niet in relatie tot Cage zelf als maker van de partituur. Strikt genomen voeren de musici niet iets uit van Cage, en de vraag hoe iets is bedoeld gaat niet over een specifieke stemming, een sfeer, een gevoel of een boodschap in de muziek, maar is hooguit de interpretatie van (een deel van) de partituur.

Tom Maassen

Tom Maassen studeerde filosofie en is verbonden aan de opleiding Verpleegkunde van De Haagse Hogeschool. Binnen het lectoraat van Change Management schrijft hij over esthetische aspecten in de zorg.

Dat klinkt vooral spannend en interessant voor de makers zelf, maar hoe pakt dat uit voor het publiek, de luisteraars, de ‘klandizie’?

‘Ik denk dat er voor luisteraars verschillende interessante kanten aan deze muziek zitten. Ik ben geneigd te zeggen dat het geen muziek is die je thuis beluistert op je stereo. Daarvoor is een uitvoering te veel een contextgebonden gebeuren, dat in de volle breedte bij voorkeur in het hier en nu genoten wordt. Maar dit hoeft zeker niet voor iedereen te gelden, er zijn immers ook studio-opnames van het werk van Cage, dus wat dat betreft ..., en door die thuis op te zetten creëer je natuurlijk vanzelf weer een ander hier en nu ... maar goed ...’

Een uitvoering van Cage is dus echt een ervaring?

‘Dat kun je zo wel zeggen. Je kunt tijdens zo’n uitvoering de geluiden op je laten inwerken, maar je kunt ook observeren hoe het samenspel is tussen de musici. Vaak wordt bij klassieke muziek de dynamiek toch aangestuurd vanuit de dirigent. Bij Cage is dit anders, zoals ik al zei. Je ziet dan hoe dingen het ene moment kunnen samenkomen en kloppen, bijna harmonieus, zonder dat daar door iemand op aangestuurd wordt ..., en hoe dit op een ander moment niet op zo’n manier gebeurt, zonder dat er daarmee iets fout gaat, wat dus ook oké is, het klopt evengoed.’

‘Het werk van Cage zet aan tot denken over ons vermogen tot acceptatie.’

Laat het los, laat het gaan?

‘Mij zegt het dat ik er best vertrouwen in kan hebben dat dingen vaak goed gaan zoals ze gebeuren, ook zonder mijn inmenging, dat ik niet overal controle over heb en dat het ook niet nodig is om overal op te sturen. Op het werk, maar bijvoorbeeld ook thuis met mijn kinderen. En vaak is het inderdaad toch zoiets als je ego of je persoonlijkheid, die behoefte aan controle.

En ik kan dat tegen jou zeggen, of tegen mezelf, maar om het tijdens zo’n uitvoering te zien gebeuren en te ervaren, dat is toch anders. Ten minste, voor mij werkt dat zo.

Daarnaast blijf je als publiek natuurlijk ook nooit helemaal buiten schot, om zo maar te zeggen. Sterker nog, vaak is er bij Cage niet zo’n strikte oppositie tussen musici en publiek. Werken van Cage worden vaak op bijzondere plekken uitgevoerd, buiten bijvoorbeeld, zoals *Empty Words*, waarin de maan een belangrijke rol speelt en de musici – voornamelijk sprekers – zich onder het publiek bevinden. Of met het beroemde stuk *4’33”*, dat een paar jaar geleden nog door pianist Reinbert de Leeuw (God hebbe zijn ziel!) werd uitgevoerd in *De Wereld Draait Door*. Uitzonderlijke televisie was dat: primetime, bijna viereneenhalve minuut stilte, met een oude man, een prachtige, lange gestalte, achter de piano, bloedserieus met de handen in zijn schoot, ogenschijnlijk enkel op gezette momenten een pagina van de partituur omslaand. En uiteindelijk buigingen en applaus. Je bent als luisteraar, zowel in de studio als thuis voor de buis, volledig teruggeworpen op je eigen waarneming, bewust van je eigen manier van luisteren. Volgens Cage bestond er geen stilte, er zijn altijd geluiden, die

Jacco van Uden

Jacco van Uden is lector Change Management aan De Haagse Hogeschool.

komen van alles en iedereen. En ook die ongeplande en onbedoelde geluiden maken deel uit van de uitvoering.’

Een inzicht dat niet alleen over de organisatie van geluid gaat, wat jou betreft?

‘Cage zet aan tot denken over ons vermogen tot acceptatie. Wat voor ideeën houden we erop na als het gaat om wat hoort en wat niet hoort in een organisatie, wat past en wat niet? Het gaat over open zijn voor spontane gebeurtenissen, om die vertrouwensvol op te nemen in de organisatie ... en over het bevorderen en serieus nemen van anderomans en eigen ervaringen.’
